

КЛАУЗЕВИЦЕВА КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА РАТА КАО ОНТОЛОШКО ПОЛАЗИШТЕ У ЊЕГОВОМ ИСТРАЖИВАЊУ И РАЗУМЕВАЊУ

Игор И. Баришић¹
Милинко С. Врачар²
Ивица Љ. Ђорђевић³

Достављен: 08.05.2024.

Кориговано: 21.05.2024.

Прихваћен: 14.06.2024.

Језик рада: Српски

Тип рада: прегледни рад

DOI број: 10.5937/vojdela2403001B

Као јединствена и комплексна друштвена појава, рат је одувек био предмет интересовања и сагледавања различитих научних области, пре свега друштвених и хуманистичких наука. Због своје комплексности, дисциплинираних ограничења научних области у којима је истраживан, али и друштвене стигматизације, само је парцијално изучаван у друштвеним и хуманистичким наукама. Такав приступ није омогућавао потпуно разумевање природе рата, односно сагледавање његових суштинских карактеристика, узрочно-последичних односа и веза, као и кључних процеса који се унутар њега одвијају.

С друге стране, због мултидисциплинарног разматрања суштине рата у досадашњим истраживањима, у којима је доминирала перцепција да је рат исувише сложена и непредвидљива појава да би се изучавала само у једној научној области, војна теорија је остала неразвијена, потиснута научно и теоријски изграђенијим наукама.

У превазилажењу овог проблема, Клаузевицева концептуализација рата представља погодно онтолошко полазиште за свеобухватно научно сагледавање и разумевање рата. Иако осмишљене пре више од једног и по века, Клаузевицеве теоријске поставке о рату издржале су критике бројних теоретичара који нису успели да оповргну њихову валидност и трајност.

Клаузевицеве замисли о природи и карактеру рата, процесима који се одвијају унутар ове појаве и односима између зараћених

¹ Универзитет одбране у Београду, Институт за стратегијска истраживања, Београд, Република Србија, Е-mail: igor.barisic@va.mod.gov.rs, <https://orcid.org/0000-0003-4593-9196>.

² Универзитет одбране у Београду, Институт за стратегијска истраживања, Београд, Република Србија, <https://orcid.org/0000-0002-2851-1043>.

³ Универзитет у Београду, Факултет безбедности, Београд, Република Србија, <https://orcid.org/0000-0003-3228-8750>.

страна, улози рата као инструмента политике, представљају добру теоријску основу за даља истраживања. Карактери савремених ратова, ма колико били комплекснији и другачији од ратова из ранијих епоха, и даље потврђују безвремену вредност Клаузевицевих идеја.

Кључне речи: *Клаузевиц, рат, онтологија, борба, тројство, фрикција, клима и магла рата.*

Увод

Рат је јединствена, брутална, деструктивна и рушилачка друштвена појава. С друге стране, представља и значајан генератор промена, с којим се не може упоредити ниједан други друштвени феномен (Malešević, 2011: 4). Опсежна социолошка истраживања, у којима је анализирано преко 450 ратова у прошлости два века, јасно указују да је рат, као појава, имао изузетан утицај на процес развоја људског друштва (Види шире: Wimmer, Min, 2006: 867-897). Очигледно је да је рат одувек имао фундаменталну покретачку улогу у политици, економији, култури, истовремено утичући на све друге области друштвеног живота. Историјски посматрано, стално је заузимао кључна стратегијска раскршћа и прекретнице у развоју људског друштва, често означавајући почетак и крај историјских епоха, места рађања, развоја и уништења међународних система и политичких поредака (Barkawi, Brighton, 2011: 126).

Међутим, без обзира на своју несумњиво значајну друштвену улогу, рат се у друштвеним и хуманистичким наукама само парцијално изучава. Иако постоји опсежна литература у којој се разматрају поједини аспекти рата, узроци његовог настанка, као и последице у различитим областима друштвеног живота, анализирају појединачни ратови и оружани сукоби, врло мало дела је посвећено сагледавању његове природе и карактера, односно анализи његових суштинских карактеристика. Разлози за овако „запостављање” рата су бројни и комплексни, од којих ћемо размотрити најважније.

Рат као предмет истраживања у друштвеним и хуманистичким наукама

Један од разлога због којег је рат, као значајна друштвена појава, ван фокуса научних истраживања јесте ширење општег друштвеног становишта о штетности и деструктивности рата, по којој се његова улога у свеукупном развоју људске цивилизације свесно игнорише и осуђује, с обзиром на то да је модерно друштво постало свесније аморалности и бруталности насиља (Mann, 1988: 143). Рат је перципиран као патологија генерисана од политичких елита, како би се остварили одређени интереси и циљеви (Види: Keane, 1996: 6-14). Стога, дуго није постојао општи друштвени и научни интерес да се рат изучава као остале друштвене појаве, у свом тоталитету, већ је поље интересовања било

усмерено на истраживање узрока и последица протеклих ратова и спречавање настајања будућих оружаних сукоба. Међутим, и поред тако широко заступљене перцепције о његовој штетности и напорима да се сузбије његово појављивање, модерни ратови су постали све насилнији и разорнији (Malešević, 2011: 4).

Због друштвене стигматизације, рат се, у друштвеним и хуманистичким наукама, истражује, у великој мери, из перспективе интересовања појединих наука и научних дисциплина, попут политикологије, међународних односа, социологије, историје, психологије, антропологије, економије и правних наука. У свакој од поменутих научних области рат се сагледава у оквирима који су дефинисани претходним дисциплинарним и предметним одређењем у којем он, као појава, није главни предмет истраживања. Другим речима, рат није у истраживачком фокусу поменутих наука и научних дисциплина, већ се сагледава његова повезаност и релације са појавама које су непосредан предмет истраживања конкретне науке, или научне области. Конкретно, изучава се однос између рата и процеса изградње државе, анализира се ефекат рата на изборе и јавно мњење, разматра се утицај рата на међународне односе, расправља се о етичности и легалности рата, сагледавају се последице рата на друштво и економију, и проучавају различите друге условљености и узрочно-последичне повезаности рата са другим друштвеним појавама (Barkawi, Brighton, 2011: 128).

У политикологији рат се изучава као једно од средстава за пројекцију политичке моћи и остварење одређених политичких интереса и циљева, при чему се специфичности његовог вођења, односно ратовања, не разматрају детаљније. У теорији међународних односа рат се често своди на само једну од релација у односима између политичких ентитета, односно разматра се само као последица много фундаменталнијих процеса у анархичном међународном систему (Brighton, 2011:102). Најчешће се перципира као наставак процеса геополитичког надметања, или насилне промене баланса моћи у међународном систему (Brighton, 2019:130).

Социологија разматра рат у великој мери само као један од облика организованог и колективног насиља у настојању да сагледа његове узроке и услове настанка, улогу друштва као колективитета и анализира последице по друштво и појединце (види детаљније: Malešević, 2010). Покушаји појединих европских социолога, попут Гастона Бутула (Gaston Bouthoul), Берта Ролинга (Bert Röling) и других, окупљених око Међународне мировне истраживачке асоцијације (International Peace Research Association - IPRA), да свеобухватније изучавају феномен рата, кроз посебну научну дисциплину „полемологију”, нису пружили очекиване резултате (Bouthoul, 1968: 104).

С друге стране, историја истражује ратове као кључне и важне историјске догађаје у развоју људске цивилизације. Анализира их као конкретне и јединствене појаве, при чему се фокусира на специфичности контекста у којима су се одвијали, као и на улоге и понашање учесника у рату. Њена научна дисциплина, војна историја, сагледава начине употребе војне силе у протеклим ратовима и омогућава детаљан увид у све видове ратовања (Vego, 2010: 126). Међутим, иако војна историја можда пружа најцеловитији увид у протекле ратове и омогућава детаљну анализу ратних искустава и извлачење одређених поука, војни

историчари се не баве теоријским апстраховањем и развојем коцепата који би одражавали суштинске карактеристике рата, описивали и објашњавали његову природу и процесе који се одвијају унутар њега.

Парцијално сагледавање рата у друштвеним и хуманистичким наукама често је оправдавано ставом да се ради о изузетно комплексној и јединственој појави коју није могуће сагледати кроз призму једне науке, или научне области (Gat, 2006: ix). Због тога се прибегло мултидисциплинарном разматрању рата, као комплексне појаве, пре свега у стратешким студијама, а затим у студијама рата и мира, као и у студијама безбедности, са намером да се добије једна свеобухватна и сумарна слика о суштинским одредницама рата, његовој природи и карактеру, као и процесима који се одвијају између зараћених страна (Barkawi, Brighton, 2011: 127).

Међутим, слабости парцијалног сагледавања рата нису превазиђене. Разматрања у стратешким студијама нису центрирана око рата, већ око проблема стратегије, политике, примене војне силе и пројектовања других инструмента моћи ради остваривања одређених интереса и циљева (види детаљније: Gray, 1999). Рат у стратешким студијама сагледава се само из перспективе његове стратешке инструментализације у сврху политике (Barkawi, Brighton, 2011: 129). Модерне студије рата, које се практикују у водећим светским универзитетима, имају врло широк истраживачки захват који, поред стратешких студија и војнотручних анализа, међународних односа, политичке теорије, војне историје и социологије, обухватају изучавање филозофије, етике и других врло различитих научних дисциплина, али без интегришуће споне у концептуалном и теоријском смислу (Barkawi, Brighton, 2011: 130). Студије безбедности, прихватањем шире безбедносне агенде, кроз теорију секуритизације, критичке студије безбедности и концепт људске безбедности, промениле су фокус истраживања, са рата на друге нетрадиционалне, односно невојне изазове, ризике и претње безбедности, односно на облике угрожавања безбедности попут верског и етничког екстремизма, тероризма, еколошких ризика, миграција, трговине људима и кријумчарења наркотика (Barkawi, 2011: 3-4).

Из претходно изнетих ставова може се закључити да је рат измештен из фокуса научног истраживања и фрагментисан као предмет истраживања у различитим научним областима и интердисциплинарним подручјима. У основи овог проблема налази се значајнији и фундаменталнији проблем – разумевање и одређење суштине рата. Када теоретичари објашњавају рат они износе онтолошки исказ будући да се у њему налази експлицитно разумевање суштине рата. Сагласно томе, питање „шта је то рат“ свакако је онтолошко питање, а одговор на њега треба да укаже на суштину рата, односно на константне, опште и нужне особине рата, као и на његов спецификум који га разликује од других облика друштвених сукоба (Врачар, 2017: 296-297).

Клаузевицева концептуализација рата

Да бисмо одговорили на претходно постављена питања, потребно је одредити одређена онтолошка полазишта о рату, односно неопходно је идентификовати, категорисати и описати његову фундаменталну структуру, објаснити унутрашње процесе, везе и односе између актера у сукобу, која би послужила за формулисање основних претпоставки за даља истраживања (Barkawi, Brighton, 2011: 134). То је врло сложен проблем будући да су: „...још од времена Хераклита онтолошке основе рата и мира озбиљно запостављене, иако су питања рата и мира готово дневна друштвена преокупација.” (Durfee, 1975: 549).

Ипак, поменути онтолошка полазишта могу се пронаћи у Клаузевицевој концептуализацији рата, чије основне теоријске поставке пружају могућност за даље разматрање његове сврхе и сагледавање начина примене рата као инструмента политике. Такође, Клаузевицева замисао рата ствара теоријски простор за дубљу анализу његове структуре, елемената и унутрашњих процеса, као и природе односа између зараћених страна и других актера укључених у сукоб (Баришић, Врачар, 2023: I/23).

Клаузевицева целокупна замисао о рату заснована је на разматрању релације између сврхе, која је дефинисана политиком, и рата као средства, односно инструмента за његово остваривање (Echevarria, 2007a: 22). За овог пруског теоретичара и „филозофа рата” рат је: „...прави политички инструмент, наставак политичких односа другим средствима” (Clausewitz, 1976: 86), при чему доминирају она насилног карактера. Он сматра да је рат инструмент у којем се примењује масовно, организовано и колективно насиље, како би се непријатељ потчинио вољи супротне стране, односно: „...акт насиља како би се принудио противник да испуни нашу вољу.” (Clausewitz, 1976: 75).

Уједно, рат је за Клаузевица двострана појава у којој је борба између зараћених страна највиши закон рата (Echevarria, 2007a: 3). У својој „борбено-центричној” теорији: „...борба је централна војна активност, све остале активности то само подржавају.” (Clausewitz, 1976: 268). Суштину борбе објашњава користећи метафору дуела у којем противници, користећи насиље, размењују ударце (Clausewitz, 1976: 97). Међутим, рат је за Клаузевица био много више него кинетичка интеракција, судар насилних снага, већ је представљао и сукоб супротстављених воља (Clausewitz, 1976: 248), у којем свака од страна настоји да оствари своје циљеве, истовремено реагујући на активности других актера (Echevarria, 2007a: 64).

Схватајући рат као борбу између зараћених страна које имају своје циљеве и вољу, Клаузевиц је направио значајан отклон од аритметичких и геометријских концептуализација рата својих претходника и савременика, попут Хенрија Лојда (Henry Lloyd), Антоана-Анрија Жоминија (Antoine-Henri Jomini) и Хајнриха фон Булова (Heinrich von Bülow) (детаљније види: Waldman, 2012: 345–374). Сматрао је да је неопходно разматрати социолошке и психолошке аспекте рата, као што су непријатељство, страх, несигурност и шанса, наглашавајући да у рату више владају закони вероватноће него логика нужности (Clausewitz, 1976: 90). Истицањем става да је природа рата условљена законитостима вероватноће, а

не законима детерминистичког карактера, Клаузевиц је јасно уочио да се одлуке у рату доносе у условима неизвесности, односно непотпуних информација о противнику и условима у којима се он води (Clausewitz, 1976: 84-85). Непотпуно знање о непријатељу може директно утицати на интензитет и обим насиља, имајући у виду склоност војсковођа да прецењују или потцењују снагу противника. (Cimbala, 1991: 180-181).

Из наведених разлога, Клаузевиц је сагледавао природу рата двојако, тврдећи да ова појава има своју објективну и субјективну компоненту (Paret, 1985:154). Објективна природа рата, заједничка за све ратове, садржи сталне елементе, попут насиља, фрикције, шансе и несигурности. С друге стране, субјективна природа рата, или његов карактер, специфичан је за сваки појединачни рат (Gray, 2007: 24). Огледа се у особеностима организације, структуре, доктрини и тактици оружаних снага зарађених страна, начину употребе наоружања, али и у специфичности примене других инструмената моћи. Клаузевиц при томе наглашава да: „...свако доба има своју врсту рата, сопствене ограничавајуће услове и посебна предубеђења.” (Clausewitz, 1976: 593). За овог пруског теоретичара карактер рата се односи на његове пролазне, условљене и прилагођене карактеристике, у погледу примене војне силе и других инструмената моћи, у односу на различите периоде сукобљавања током историје (Sheehan, 2007: 216). Према Клаузевицевим схватањима, карактер рата константно еволуира у простору и времену, под утицајем различитих политичких, друштвених, економских и технолошких услова (Hoffman, 2017: 23).

Тумачећи Клаузевицеве претходне ставове, може се закључити да се објективна и субјективна природа рата налазе у константној међусобној интеракцији. Објективна природа рата може се мењати услед промена елемената у његовој субјективној компоненти. Детаљније, елементи попут насиља и неизвесности могу варирати у интензитету, пропорцији и релативној улози у рату, због нових врста наоружања и метода ратовања, као и промена у друштвено-политичким условима који могу ограничити или ескалирати примену насиља, односно употребу оружја (Echevarria, 2003: 8). Међутим, у највећој мери, карактер рата је одређен релацијом војне силе и жељених политичких циљева, као и односом између супротстављених страна у сукобу (Milevski, 2016: 441).

У својој концептуализацији рата Клаузевиц издваја три доминантна елемента који, по његовом мишљењу, могу имати пресудан утицај на ток и исход рата: насиље, шанса и сврха, које је заједно метафорички назвао „чудесно тројство” (Echevarria, 2007a: 69). Први елемент он описује као исконску мржњу и непријатељство, али и као свесне антагонистичке намере (Clausewitz, 1976: 592-593). Други чинилац, шансу, сагледава проширено, као интеракцију вероватноће и шансе, истичући да се ради о једном од најутицајнијих фактора у рату (Clausewitz, 1976: 85). У том погледу, овај фактор је разматрао више као производ одређених, често непредвидивих околности, односно као интеракцију могућности, вероватноће и среће (Clausewitz, 1976: 86). Истицао је да је рат више налик картарошкој игри у којој се, исто тако, процењују снаге и слабости противника, његов начин игре, односно ратовања, а истовремено се ризикује, блефира, прикрива и обмањује (Echevarria, 2007a: 72). Трећи елемент, сврху рата, овај истакнути

пруски теоретичар сагледавао је кроз подређеност рата политици која, по његом мишљењу, одређује карактер рата, формулише циљеве стратегије, одређује интензитет и обим примене насиља, начин ангажовања оружаних снага, и дефинише мерила за процену успеха у рату (Echevarria, 2007a: 70). Према њему, сва три поменута елемента „тројства” налазе се у међусобно динамичној интеракцији, при чему их везује са поједним сегментима друштва: насиље са народом, шансу са војском/војсковођом, а сврху са владом/владајућом елитом, при чему сви поменути делови друштва могу утицати на било који од поменутих елемената „тројства”, што зависи од контекста у којем се одвија рат (Clausewitz, 1976: 89).

Према Клаузевицу, претходни ставови о природи рата и процесима унутар „тројства” омогућавају зараћеним странама правилно сагледавање карактера рата и обликовање стратегијског приступа у њему (Echevarria, 2007b: 198). Додатно, само сагледавање унутрашњих процеса и односа унутар Клаузевицевог „тројства” омогућава разумевање „универзума рата”, односно услова унутар којег функционише стратегија (Waldman, 2009: 43).

Поред разматрања природе рата и чувеног „тројства”, Клаузевиц је анализирао и друге важне чиниоце рата, као што су опасност, екстреман физички напор, несигурност и шанса, које је све заједно метафорички назвао „климом” рата (Clausewitz, 1976: 104). За њега јеопасност елемент у којем постоји рат и који представља нужан производ борбе између сукобљених страна, упоређујући га са стањем у којем се налазе птице у ваздуху, или рибе у води (Clausewitz, 1976: 85-86, 138). Према његовом мишљењу, то је елемент који подједнако утиче и на интелект и на емоције, иницирајући осећање страха, нагон за самоодржањем и замућује јасно расуђивање. С друге стране, екстреман физички напор, у форми исцрпљивања, умора, глади и жеђи, у великој мери може искривити расуђивање војника у екстремним условима (Clausewitz, 1976: 115). Под неизвесношћу је, у највећој мери, подразумевао готово хроничну непотпуност, нетачност и субјективност информација о противнику и окружењу, а које би требало да буду основа за деловање у рату (Clausewitz, 1976: 117). То хронично стање несигурности информација, у којем делују зараћене стране, метафорички је назвао „маглом” рата (Clausewitz, 1976: 101,140). Анализирајући „климу рата”, тумачио је шансу као бескрајан низ догађаја и околности које се могу појавити насумично ометајући и отежавајући војне активности (Clausewitz, 1976: 119).

У својој концептуализацији рата Клаузевиц је посебно издвајао „фрикцију” као битан чинилац његове објективне природе. Под „фрикцијом” је подразумевао све потешкоће које могу настати у рату, под утицајем различитих спољашњих фактора (Clausewitz, 1976: 119). Разликовао је два типа фрикције. „Општа фрикција” настаје услед кумулативног деловања претходно разматраних елемената „климе” рата. „Општу фрикцију”, заједно са са „климом” рата, описивао је као „атмосферу рата” (Clausewitz, 1976: 104,122). С друге стране, „спорадична фрикција”, по његовом мишљењу, настаје услед насумичног утицаја фактора „шансе” на ток рата, што најједноставнију ствар у рату може учинити тешком (Clausewitz, 1976: 119). Ефекти обе врсте фрикција често се могу надовезивати и мултиплицирати, сматрао је Клаузевиц (Echevarria, 2007a: 107).

Сагледавајући претходно изнете Клаузевицеве замисли о рату, као и тумачења његових идеја од стране појединих аутора, може се изнети критички став да се ради о недовољно систематизованом, недовршеном и помало магловитом скупу идеја овог славног „филозофа рата”. Међутим, несумњива је чињеница да су Клаузевицеве идеје о рату издржале критике бројних теоретичара, иако су поменути критички ставови настали готово сто година након смрти овог пруског теоретичара. Њихова неуспешност указује да је Клаузевицево дело „О рату” представљало резултат потраге за објективним знањем, јер су његове замисли и ставови, изнети у књизи, засновани и систематизовани у складу са логиком Имануела Канта (Immanuel Kant), с којом се Клаузевиц упознао током свог школовања, слушајући предавања Кантовог следбеника и сарадника Јохана Кајзветера (Johann Kiesewetter), (Echevarria, 2007a: 22).

За разлику од свог славног и утицајног савременика Жоминија, који је настојао да кроз своје радове формулише начела, упуте и препоруке о томе како успешно водити рат, Клаузевиц је покушао да теоријски апстрахује, формулише и објективизује законитости и принципе на којима почива рат уопште, а који би послужили као основа за унапређење критичког мишљења, расуђивања и промишљања о рату, као јединственој друштвеној појави (Echevarria, 2007a: 26). Из наведеног разлога његова књига „О рату” у великој мери одступа од тадашњих војних дела доктринарног карактера, јер је написана ради едуковања војног ума у расуђивању и доношењу одлука у рату (Echevarria, 2007a: 29).

Клаузевиц је дубоко веровао да разумевање природе рата у великој мери утиче на његово вођење, односно на приступе и начине на који се развија војна стратегија, доктрина и концепти, обучавају, опремају и ангажују оружане снаге. Управо разумевање природе и суштине рата, његових законитости и принципа, односно начина на који „парадоксално тројство”, „клима” рата, „магла” рата и „фрикција” утичу на ток и исход оружаног сукоба, може озбиљно покренути критичко и креативно мишљење о овој јединственој друштвеној појави (Echevarria, 2007a: 58). Због тога, сматрао је Клаузевиц, задатак теорије у изучавању рата јесте да појасни његову природу или, прецизније, да помогне у њеном разјашњењу (Clausewitz, 1976: 141).

У настојању да објасни природу рата и његове суштинске карактеристике, Клаузевиц је морао да одговори на кључно епистемолошко питање: да ли је могуће рат изучавати користећи научне приступе и методе, односно да ли је рат вештина или наука. Веровао је да је то од суштинског значаја, јер је од тога зависило читав приступ овој друштвеној појави (Clausewitz, 1976: 148-150). Иако је одбацио идеју да се рат може истраживати као појава, заснована на стриктним научним законима и принципима, залагао се за систематичан приступ његовом истраживању. Рат се, по Клаузевицу, никад није могао упоредити са неком механичком вештином, или занатом, без обзира на то што би се одређене дате истине могле применити објективно и непристрасно у објашњавању ове појаве (Waldman, 2012: 356). Такође, апсолутни, такозвани математички фактори никада нису могли заузети чврсту позицију у војним калкулацијама (Clausewitz, 1976: 86). Рат је упоређивао са уметношћу, јер је, по његовом разумевању, суштина уметности у креирању. Међутим, за Клаузевица сва уметност садржи одређена

научна сазнања, док примењена наука увек садржи елементе креативности и расуђивања, што га је, у крајњем, довело до закључка да је: „...немогуће одвојити уметност и знање.” (Clausewitz, 1976: 148) Исту аналогију применио је и на рат, јер је сматрао да командантова креативност, односно способност да доноси одлуке, сходно условима на ратишту, зависи од корпуса знања о односима између актера, појава и процеса у оружаним сукобима (Waldman, 2012: 357).

Претходни Клаузевицеви ставови могу навести на закључак да рат, као појава, спада и у област уметности, али и у област науке, при чему је очигледно склон да рат третира више као уметност, пре свега због његове јединствене и непоновљиве природе. Међутим, он упозорава да разматрање рата, засновано на разлици између уметности и науке може: „...погрешно ставити ову појаву у ранг са другим уметностима и наукама, што може резултовати масом нетачних аналогија.” (Clausewitz, 1976: 149).

С друге стране, по Клаузевицу, законе о рату, детерминистичког карактера, попут оних у математици, физици и техничким наукама, није било могуће формулисати, јер постоје бројни субјективни и тешко мерљиви фактори у овој појави, чије релације и интеракције није могуће математички прецизно описати и објаснити (Paret, 1985: 153). У том погледу стално је истицао комплексност релација између узрока и последица у рату, константну интеракцију између супротности у овој појави. Такође, често је наглашавао променљивост утицаја различитих услова у сукобу, као и важну улогу тешко мерљивих социјалних и психолошких фактора, које теорија, у то доба, није могла у потпуности сагледати и анализирати (Waldman, 2012: 357).

Клаузевицева концептуализација рата представља немерљив допринос војној теорији и пракси, посебно имајући у виду да су његове теоријске поставке, током времена, издржале критике бројних теоретичара рата, попут Мери Калдор (Mary Kaldor), Мартина ван Кревелда (Martin van Creveld), Џона Кигана (John Keegan), Френка Хофмана (Franck Hoffman), Руперта Смита (Rupert Smith), Калеви Холстија (Kalevi Holsti), Вилијама Линда (William Lind) и Томаса Хамеса (Thomas Hammes).

С друге стране, много је већи број оних војних теоретичара, политиколога, историчара и социолога, као и научника из других области друштвених и хуманистичких наука, попут Питера Парета (Peter Paret), Мајкла Хауарда (Michael Howard), Хју Страхана (Hew Strachan), Андреаса Херберг-Ротеа (Andreas Herberg-Rothe), Колина Греја (Colin Gray), Антулија Ечевеије (Antulio Echevarria), Томаса Валдмана (Thomas Waldman), Лукаса Милевског (Lukas Milewski), Василија Соколовског (Василий Соколовский), Махмута Гареева (Махмут Гареев) и Владимира Квачкова (Владимир Квачков), који истичу изузетну валидност и безвремену вредност његових идеја. Теоријску релевантност и трајност Клаузевицевих замисли и ставова о рату потврђује и чињеница да се ради о једном од најутицајнијих војних теоретичара чија дела се изучавају у многим војним академијама, штабним и ратним колеџима широм света (види истраживање: Bosio, 2018: 37–38).

Поједине мањкавости и неконзистентности Клаузевицеве концептуализације рата производ су неразвијености војне теорије и друштвених наука у времену

када је његова теорија настајала, као и немогућности аутора, сплетом околности, да доврши своје животно дело „О рату“. Његове замисли о рату, кључним процесима унутар ове појаве, њеним суштинским карактеристикама, улогама и понашању актера, војним аспектима и односу рата према политици, представљају добар теоријски и концептуални оквир за даља мултидисциплинарна истраживања у друштвеним и хуманистичким наукама, које су данас на много вишем степену развоја него што је то било пре готово 150 година.

Закључак

Иако у друштвеним и хуманистичким наукама постоје опсежна истраживања о рату, ова јединствена и комплексна друштвена појава до сада је изучавана само парцијално, у складу са дисциплинарним ограничењима и тежиштем научних интересовања у појединим наукама и научним областима. Систематским мултидисциплинарним сагледавањем комплексности рата, као јединствене и непоновљиве друштвене појаве, нису превазиђена поменута дисциплинарна ограничења, с обзиром на то да не постоји општеприхваћени концептуални и теоријски оквир који би обједињавао и усмеравао таква истраживања. Сведоци смо „запостављања“ рата као предмета истраживања, јер се у већини друштвених и хуманистичких наука он третира као штетна друштвена појава коју треба спречити, односно отклонити узроке његовог настајања.

Клаузевицева концептуализација рата, као скуп замисли и идеја које одражавају суштинске одреднице ове појаве, представља повољну онтолошку основу за даља истраживања, без обзира на одређене мањкавости у погледу теоријске некохерентности и магловитости, које су вероватно настале због немогућности самог аутора да доврши своје капитално дело.

Клаузевицеве теоријске поставке и замисли о рату, иако написане пре готово 150 година, издржале су бројне критике, нарочито савремених теоретичара рата, што указује на ванвременску вредност и валидност његових идеја. Очигледно је да Клаузевицева концептуализација може бити добра онтолошка основа за даља истраживања природе и карактера рата, пре свега из перспективе његовог вођења, и то не само војним средствима, а ради остваривања крајњег циља, а то је победа у рату.

Поменута констатација може бити полазна тачка за будуће научне расправе и дискусије о рату, пре свега имајући у виду став Сун Цуа да се ради о појави од животне важности за државу и друштво, о проблему који се нипошто не сме занемарити.

Литература

[1] Баришић, И., Врачар М. (2023). Теоријска полазишта у разматрању концепта асиметричног ратовања. *Војно дело*. Год. LXXV, Бр. 4. 22-33. DOI број: 10.5937/vojd-elo2304022B.

- [2] Barkawi, T. Brighton, S. (2011). Powers of War: Fighting, Knowledge, and Critique. *International Political Sociology* 5. 126–143. DOI:10.1111/J.1749-5687.2011.00125.X
- [3] Barkawi, T. (2011). From War to Security: Security Studies, the Wider Agenda and the Fate of the Study of War. *Millennium - Journal of International Studies*. 1-16. published online 22 March 2011. Preuzeto 4. septembra, 2023, sa <http://mil.sagepub.com/content/early/2011/03/09/0305829811400656>. DOI:10.1177/0305829811400
- [4] Bosio, N. Understanding war's theory: What military theory is, where it fits, and who influences it?. Australian Army Occasional Paper, Conflict Theory and Strategy 001, Preuzeto 7. juna, 2024, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpgclcfindmkaj/https://researchcentre.army.gov.au/sites/default/files/understanding_wars_theory.pdf. ISSN: 2209-1289.
- [5] Bouthoul, G. (1968). Polemology and solution of the conflicts, *Impact of science on society*, Vol. XVII, No. 2, April-June 1968. 103-110.
- [6] Brighton, S. (2011). Three Propositions on the Phenomenology of War. *International Political Sociology*, Vol. 5. 101-105. DOI: 10.1111/j.1749-5687.2011.00122_6.x
- [7] Brighton, S. (2019). Critical war studies, in J. Edkins (eds.), *Routledge Handbook of Critical International Relations*. 129-142. DOI: 10.4324/9781315692449-11.
- [8] Cimbala, S. (1991). *Clausewitz and Escalation: Classical Perspectives on Nuclear Strategy*. London. Frank Cass. DOI: 10.4324/9780203043691.
- [9] Clausewitz, C. (1976). *On War*, (Howard, M. Paret, P. trans.). New Jersey. Princeton University Press. ISBN 0-691-01854-5.
- [10] Durfee, H. (1975). War, Politics and Radical Pluralism. *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol. 35, No. 4 (June, 1975). 549-558. DOI: 10.2307/2106754.
- [11] Echevarria, A. (2003). *Globalization and the Nature of War*, Carlisle, Strategic Studies Institute. ISBN 1-58487-118-0.
- [12] Echevarria, A. (2007a). *Clausewitz and Contemporary War*, New York, Oxford University Press. ISBN 9780191716171.
- [13] Echevarria, A. (2007b). Clausewitz and the Nature of the War on Terror, in H. Strachan and A. Herberg-Rothe (eds.), *Clausewitz in the Twenty-First Century*. Oxford. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199232024.003.0012>.
- [14] Gat, A. (2006). *War and Human Civilization*. Oxford. Oxford University Press. ISBN 978-0199236633.
- [15] Gray, C. (1999). *Modern Strategy*, Oxford. Oxford University Press. ISBN 978-0198782513.
- [16] Gray, C. (2007). *War, Peace and International Relations: an Introduction to Strategic History*. New York. Routledge. ISBN 978-1032373089.
- [17] Hoffman F. (2017). Will War's Nature Change in the Seventh Military Revolution?. *The US Army War College Quarterly: Parameters*, Winter 2017. 19-31. DOI: 10.55540/0031-1723.3101.
- [18] Keane, J. (1996). *Reflections on Violence*. London. Verso. ISBN 1859849792.
- [19] Malešević, S. (2010). *Sociology of War and Violence*. Cambridge. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511777752>.

- [20] Malešević, S. (2011). *Sociological Theory and Warfare*. Stockholm. Swedish National Defence College. Preuzeto 7. juna, 2024, https://www.academia.edu/5144512/Sociological_Theory_and_Warfare.
- [21] Mann, M. (1988). *States, War and Capitalism*, Oxford Blackwell. ISBN 9780631185093.
- [22] Milevski, L. (2016). The nature of strategy versus the character of war, *Comparative Strategy*, Vol. 35, No. 5. 438-446. DOI: 10.1080/01495933.2016.1241007.
- [23] Paret, P. (1985). *Clausewitz and the State: The Man, His Theories, and His Times*. Princeton. Princeton University Press. ISBN 9780691186566.
- [24] Sheehan, M. (2007). The Changing Character of War. in J. Baylis at all (eds.). *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, 4th ed, Oxford. Oxford University Press. ISBN 978-0199297771.
- [25] Vego, M. (2010). Military History and Study of Operational Art. *Joint Force Quarterly*, Issue 57, 2d quarter 2010. 124-129. ISSN 1070-0692.
- [26] Врачар, М. (2017). Разматрање адекватног теоријско-епистемолошког приступа у истраживању феномена хибридног ратовања. Војно дело. Год. LXIX, Бр. 7. 292-307. <https://doi.org/10.5937/vojdelo1707292V>.
- [27] Waldman, T. (2009). *War, Clausewitz, and the Trinity* [Doctoral Dissertation], Coventry. University of Warwick. Preuzeto 12. juna, 2024, <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://core.ac.uk/download/pdf/40048786.pdf>.
- [28] Waldman, T. (2012). Clausewitz and the Study of War, *Defence Studies*, Vol. 12, No. 3, (September 2012), 345–374. <https://doi.org/10.1080/14702436.2012.703843>.
- [29] Wimmer, A. Min, B. (2006). From Empire to Nation-State: Explaining Wars in the Modern World, 1816–2001. *American Sociological Review* 71. 867 - 897. <https://doi.org/10.1177/000312240607100>.

Резиме

Рат је, као изразито деструктивна и комплексна друштвена појава, одувек био предмет научног интересовања и сагледавања у друштвеним и хуманистичким наукама, с обзиром на последице које оставља на људско друштво у целини.

Циљ рада је да се, на основу анализе досадашњих научних истраживања о рату, сагледају основни проблеми у изучавању ове друштвене појаве и понуде одређени аргументи зашто би Клаузевицева концептуализација рата било добро онтолошко полазиште за свеобухватнија и целовитија научна истраживања.

Иако има несумњиво значајну друштвену улогу, рат се, у друштвеним и хуманистичким наукама само парцијално изучава. Конкретно, разматрају се поједини аспекти рата, узроци настанка и његове последице у различитим областима друштвеног живота, анализирају се појединачни ратови и оружани сукоби, док је врло мало дела посвећено сагледавању његове природе и суштинских карактеристика.

Разлози за овако „запостављање” рата су бројни и комплексни. Један од главних разлога је његова стигматизација, као аморалне и деструктивне друштвене појаве, при чему се његова улога у развоју људског друштва, често игнорише и осуђује. Због опште прихваћене друштвене перцепције о штетности рата, ова друштвена појава се истражује парцијално, најчешће из перспективе интересовања појединих научних дисциплина, односно сагледава се његова повезаност и релације са појавама које су непосредан предмет истраживања конкретне науке, или научне области.

Због друштвене стигматизације рата и парцијалног изучавања ове појаве, рат је перципиран као исувише комплексна друштвена појава коју није могуће сагледати кроз призму једне науке, или научне области, па се прибегло мултидисциплинарном изучавању рата. Међутим, слабости парцијалног истраживања рата нису превазиђена.

Клаузевицева концептуализација рата, као скуп замисли и идеја које одражавају суштинске одреднице ове појаве, представља добру онтолошку основу за даља истраживања. Управо разумевање природе и суштине рата, његових законитости и принципа, односно начина на који „парадоксално тројство”, „клима” рата, „магла” рата и „фрикција” утичу на ток и исход оружаног сукоба представљају немерљив допринос војној теорији и пракси. Теоријску релеватност и трајност Клаузевицевих идеја и ставова о рату потврђује и чињеница да се његове замисли о природи ове друштвене појаве изучавају у свим војним организацијама и институцијама широм света.

Клаузевицеве теоријске поставке и замисли о рату, иако написане пре готово 150 година, издржале су бројне критике, нарочито савремених теоретичара рата, што указује на ванвременску вредност и валидност Клаузевицевих идеја, без обзира на одређене мањкавости у погледу теоријске некохерентности и магловитости, које су вероватно настале због немогућности самог Клаузевица да доврши своје капитално дело.

Кључне речи: *Клаузевиц, рат, онтологија, борба, тројство, фрикција, клима и магла рата.*

© 2024 Аутори. Објавило *Војно дело* (<http://www.vojnodelo.mod.gov.rs>). Ово је чланак отвореног приступа и дистрибуира се у складу са лиценцом Creative Commons (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

